

УДК 339.9+338.43

Ганначенко С.А., канд. екон. наук
науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

СВІТОВИЙ РИНОК АГРОПРОДОВОЛЬСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розкриті особливості розвитку сучасного світового агропродовольчого ринку та його основні тенденції, окреслені перспективні напрями участі України в ньому. Розглянуто можливі сценарії подальшого розвитку світової агропродовольчої системи.

Довготривалою тенденцією розвитку світової агропродовольчої системи є абсолютне зростання показників виробництва і світової торгівлі агропродовольством (табл. 1). Особливо бурхливо зростало виробництво сільськогосподарської продукції і продовольства в останні десятиріччя ХХ ст.

Таблиця 1

Динаміка світового виробництва та торгівлі агропродовольством

Показник	1990	2000	2008
Виробництво, млн т:			
зернові	1952,0	2060,3	2525,1
м'ясо (у забійній вазі)	180,1	234,4	279,9
фрукти та овочі	816,3	1222,3	1488,5
Експорт агропродовольства, млрд дол. США	325,7	411,2	876,4 ¹⁾
Імпорт агропродовольства, млрд дол. США	351,5	433,1	903,4 ¹⁾

¹⁾ У 2007 р.

Джерело: FAOSTAT Food and Agriculture Organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://faostat.fao.org/site/567/DesktopDefault.aspx?PageID=567#ancor>>; FAOSTAT Food and Agriculture Organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://faostat.fao.org/site/535/default.aspx#ancor>>.

Проте тоді ж відбулося зниження частки сільськогосподарських товарів у структурі світової торгівлі з 16,6 до 7,5%, а продовольства – з 13,1 до 5,1%. Такі показники падіння пояснюються перш за все стійким, більш інтенсивним зростанням торгівлі товарами інших груп, особливо машинами і обладнанням, іншими готовими виробами, промисловою сировиною і паливно-енергетичними ресурсами.

Специфіка регулювання світових агропродовольчих ринків криється в їх жорсткому державному регулюванні протягом усієї історії їх існування. Роль і форми державного регулювання визначаються важливістю товару для економіки країни і для повноцінного забезпечення населення основними про-

дуктами харчування. Зовнішньоторговельна політика країн в агропродовольчій сфері більшою мірою, ніж в інших галузях, пов'язана з політикою регулювання внутрішнього ринку, а її прояви обумовлені не стільки завданнями оптимізації зовнішньої торгівлі, скільки необхідністю підтримки доходів в агропродовольчому секторі, розвитку сільських територій та забезпечення охорони навколишнього середовища, а також захисту інтересів споживачів продовольства. Змінилася сучасна мотивація в проведенні політики аграрного протекціонізму. Її основу становлять не стільки економічні пріоритети, скільки внутрішньополітичні фактори: необхідність захисту інтересів споживачів та задоволення вимог населення щодо забезпечення охорони природи. Тому на вимогу прихильників лібералізації зовнішньої торгівлі аграрного сектора в системі угод СОТ була ухвалена Угода про сільське господарство.

Незважаючи на посилення сучасних тенденцій лібералізації торгівлі, протекціоністські засоби застосовуються практично кожною державою з метою захисту національних інтересів і економічної безпеки країни, стимулювання зростання національного виробництва і підвищення його конкурентоспроможності. Крім того, протекціоністська політика застосовується в країнах, де здійснюються структурні і ринкові перетворення економіки або де мають місце економічна депресія та швидке зростання конкуруючого імпорту.

На світових агропродовольчих ринках діють значні торговельні бар'єри протекціоністського характеру. Так, середньозважена ставка ввізного мита на продукцію сільського господарства становила для країн, що розвиваються 18,8%, а для розвинених держав – 43,3%. Крім того, розвинені країни широко використовують принцип тарифної ескалації, коли рівень митного оподаткування імпортного товару зростає у міру збільшення ступеня його обробки.

Основним чинником для здійснення зовнішньої торгівлі агропродовольством є міжнародний поділ праці на основі природно-кліматичних факторів. Сьогоднішнє зростання світового товарообігу обумовлене збільшенням імпортних потреб ряду країн, що розвиваються, та групи країн пострадянського простору (внаслідок суттєвого відставання вітчизняного виробництва від поточних потреб населення), істотним зростанням споживчого попиту в розвинених країнах внаслідок значної диверсифікації асортименту продукції, збільшенням внутрішньофірмових поставок в рамках діяльності ТНК.

Експерти ОЕСР (організація економічного співробітництва та розвитку) відмічають, що світове сільське господарство в короткостроковій і довгостроковій перспективі здатне в цілому задовольнити попит на продукти харчування навіть при очікуваному в найближчі 20 років щорічному збільшенні населення планети на 80 млн осіб [1, с. 33].

В таких умовах приріст виробництва продукції сільського господарства відбуватиметься в основному за рахунок його розвитку в тих країнах, де є для цього сприятливі умови. Зростання попиту на продовольство і передбачуване

підвищення світових цін на нього будуть сприяти в ряді країн використанню земельних резервів, які поки що не задіяні відповідно до програмам виводу земель з обороту.

Світовий агропродовольчий ринок сформувався значно раніше і характеризувався суттєвим консерватизмом на відміну від інших ринків. Проте в другій половині ХХ ст. під впливом НТП відбулись радикальні зміни у витратах аграрного виробництва та зростанні обсягів кінцевої продукції. "Зелена" аграрна революція розпочалась у 60–70-х роках ХХ ст. у розвинених країнах і базувалася на розвитку засобів виробництва і торгівлі, які у свою чергу спирались на якісні зміни в промисловості, науці, транспорті. З'явилися суттєво нові: засоби механізації (більш потужні спеціалізовані машини та комбайни); види палива та енергії; хімічні добрива; засоби збереження врожаю та боротьби з шкідниками; способи обробки рослинної та тваринної продукції; високоврожайні види рослин (зернові, овочеві); породи тварин – що і забезпечило економічний ефект. Наслідком дії "зеленої" революції стало підвищення продуктивності всіх сільськогосподарських ресурсів – землі, праці, капіталу. Відбувся перерозподіл між учасниками світового агропродовольчого ринку, структурні та інституційні зміни.

Одночасно з позитивними факторами впливу НТР проявились такі негативні наслідки, як руйнування і зниження стійкості традиційних екосистем, порушення біологічного різноманіття, збідніння ґрунтів та водоймищ, перевищення допустимого рівня вмісту хімічних сполук у зерні, плодах, м'ясі худоби та птиці.

"Генна" революція в кінці ХХ століття поєднала розвиток науки та аграрного виробництва. З'явився новий вид агропродовольчої продукції – генетично модифікована продукція (ГМП), яка була отримана завдяки застосуванню сучасних аграрних біотехнологій. Серед переваг такого типу продукції виділяють: підвищену врожайність; зменшення втрат; менше використання пестицидів та гербіцидів; створення продуктів харчування з потрібними медикаментозними властивостями; зниження захворювань рослин і тварин. Крім того, спеціалісти в галузі біотехнологій вважають ГМП основним засобом вирішення продовольчих проблем. Так, величезні корпорації та ТНК, частка яких становить 98% у виробництві ГМП, проводять широкомасштабні рекламні компанії, представляючи генетично-модифіковану продукцію як засіб боротьби з голодом та охорони навколишнього середовища. Розповсюдженням ГМП у країнах "третього світу" займаються агенції з надання продовольчої допомоги. Країни, що розвиваються, побоюються, що розповсюдження ГМП може витіснити їх традиційну продукцію з ринків економічно розвинених країн і тим самим ще більше погіршити їх економічне становище.

Проте, незважаючи на здобутки "генної" революції, як і у разі з попередньою "зеленою", присутні і негативні аспекти: 1) сучасна генна інженерія не-

досконала і не в змозі управляти процесом вбудовування нового гена та передбачити наслідки. В результаті штучного додавання чужорідного гена можуть утворюватись токсичні речовини, алергени чи інші шкідливі для здоров'я людини речовини. Сьогоднішні дослідження можливих побічних реакцій є короткостроковими, що унеможливорює передбачити наслідки через більш тривалий період чи їх вплив на нащадків; 2) можливий ряд негативних ефектів, які здатні завдати ГМ рослини на навколишнє середовище: а) неконтрольоване запилення дикорослих видів рослин призводить до їх зникнення; б) поява стійких видів бур'янів, що потребуватимуть більших обсягів хімічних препаратів (гербіцидів); в) антибіотики є неефективними у разі отримання гену стійкості збудниками хвороб тощо. Тобто використання генних технологій підняло низку проблем, які лежать у площині безпеки людини та екології, прав споживачів, етики та економіки. Відбувається зіткнення різноспрямованих величезних інтересів компаній з розробки та реалізації такої продукції та споживачів.

Зростання середньої врожайності культур в чотири рази в ХХ ст. дозволяє виробляти достатню кількість продовольства, щоб забезпечити все людство (досить для цієї мети лише 10% світового запасу зернових, або 200 млн т). Проте таке рішення було б тимчасовим і не стимулювало б розвиток аграрного виробництва в країнах, що розвиваються. Проблема голоду пов'язана не стільки з недостатністю продовольства, оскільки з недоліками системи розподілення, економічної нерівності і слаборозвиненості окремих країн світу.

Експерти ФАО вважають, що країни Африки та Латинської Америки, що розвиваються, мають можливість збільшити обсяги виробництва продовольства за рахунок збільшення площ та скорочення втрат врожаю при зберіганні, які досягають до 20% його обсягів. Лише проведення країнами, що розвиваються, незалежної аграрної політики з розвитку внутрішнього ринку дозволить вирішити чи пом'якшити проблему голоду.

Існуюча конкуренція на світовому продовольчому ринку має лише її властиві особливості:

а) продовольчі товари зараз складають велику товарну групу в загальному світовому експорті, яка дорівнює близько 1/10 світової торгівлі;

б) в самій групі продовольчих товарів зростає обсяг і частка торгівлі продовольством, готовим до споживання чи з високим рівнем переробки;

в) під впливом НТП з'явився новий вид агропродовольчої продукції – генетично-модифікована, яка становить значний сегмент у світовому товарообігу (основною метою аграрних науково-дослідних робіт стало не стільки отримання більшої кількості продовольства, скільки отримання інших якісних його характеристик);

г) зовнішня торгівля продовольством все більшою мірою концентрується в руках ТНК;

д) підвищення міжнародних екологічних вимог до сільськогосподарської продукції.

Саме зростання попиту на екологічно чисту продукцію дало поштовх у виробництві органічної продукції. Крім того, імпульсом до активного розвитку органічного виробництва стала реакція ринку на комерціалізацію ГМП. І якщо ринок органічних продуктів суттєво зростає в Європейському Союзі, його можливості обмежуються бідними ґрунтами, інтенсивними технологіями з використанням хімічних та мінеральних добрив, що дає підстави розраховувати на потенційний ринок збуту української продукції. З огляду на сприятливі кліматичні умови України та обмежені можливості для використання сучасних технологій вона має досить значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції як з метою внутрішнього споживання, так і для її експорту.

Останні зміни на світовому агропродовольчому ринку пов'язані з появою та виробництвом альтернативних видів палива рослинного походження, насамперед метилового ефіру ріпакової олії (дизельне біопаливо) та етилового спирту, які грають роль каталізаторів. Підвищений попит на такі види палива зумовлює зростаючу потребу в даній сировині (табл. 2), зокрема, в ріпаковій, пальмовій олії, кукурудзі, цукровій тростині. Зростання ціни на ріпак призводить до вимушеної переорієнтації його харчового використання на інші види рослинної олії, такої як соняшникова та соєва. В результаті ланцюгової реакції ціни зростають не тільки на олію, а й на культури з яких вона виробляється, тобто охоплюється весь ринок олійних. Збільшується частка сільськогосподарських площ під олійними культурами при паралельному зменшенні посівів зернових та їх переорієнтацією з продовольчого призначення на технічне (як у випадку з кукурудзою), відповідно підвищуються ціни на зернові культури.

Таблиця 2

Світова динаміка виробництва олійних культур, млн тонн

Назва	2000	2005	2006	2007	2008
Ріпак	39,5	50,0	48,0	51,3	57,8
Соняшник	26,4	30,5	31,3	26,1	35,6
Соєа	161,2	214,2	218,3	219,5	230,9

Джерело: FAOSTAT Food and Agriculture Organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Доступний з : < <http://faostat.fao.org/site/567/default.aspx> >.

Наступною тенденцією після зростання цін на сировинні товари буде суттєве зростання цін на продукти харчування. Звіт Організації економічного співробітництва та розвитку допускає, що в наступні 10 років ціни на продукти харчування у світі можуть зрости на 20–50% [2], тому Україні доцільно збільшувати обсяги їх виробництва з метою підвищення обсягів експорту.

Існують прогнози щодо основних тенденцій у розвитку світових продовольчих ринків на найближчі 20 років:

- у найбільш розвинених і багатих країнах попит на продовольство залишається приблизно на одному рівні, зміни торкнуться в основному структури споживання і якості продуктів споживання;
- торгівля переробленими і готовими до споживання продуктами буде розвиватися скоріше, ніж товарами, які не пройшли обробку;
- на перше місце у світовому експорті вийдуть США, Австралія і Нова Зеландія, потіснивши країни ЄС;
- ряд країн, що розвиваються – в Східній Азії та Східній Європі – перетворяться в нетто-імпортерів сільгосппродуктів, а в наслідок цього, у великих країн-виробників сільгосппродукції і продовольства з'являться нові ринки збуту;
- в результаті послаблення протекціоністських заходів країни ОЕСР збільшать імпорт з 7% в 1992 р. до 20 % в 2020 р., що може змусити ці країни провести структурну перебудову свого сільського господарства.

Негативними тенденціями, здатними стримувати подальше нарощування світового виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства, названі: обмеженість як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються, площ земель, придатних для ведення сільського господарства, що пов'язано з високим рівнем урбанізації і необхідністю збереження лісових масивів; екологічні ускладнення у зв'язку з подальшим втягненням в оборот незадіяних земель; обмеженість водних ресурсів; скорочення фінансування сільгоспвиробництва. Зазначається, що в умовах достатнього світового виробництва продовольства проблеми забезпечення продовольством особливо гостро постануть перед найбільш розвиненими країнами, які не мають засобів на фінансування імпорتنних поставок продовольства [1, с. 34].

Країни ЄС виступали не досить активно за лібералізацію у сфері сільського господарства і протекціоністський напрямок в їх торговельній політиці був пов'язаний з виробленою системою захисту внутрішнього аграрного ринку. Аграрна політика ЄС була спрямована на вирішення таких завдань, як збереження внутрішнього ринку, коригування його нерівноваги, створення сприятливої системи формування цін для сільгоспвиробників і ефективних експортно-імпорتنних операцій з урахуванням національних інтересів. Внаслідок цього внутрішній ринок країн ЄС виявився досить захищеним (за допомогою як тарифних, так і нетарифних методів), а надання експортних субсидій створювало можливість успішно конкурувати з іншими розвиненими країнами. Вважалось, що саме експортні субсидії значною мірою перешкоджають розвитку вільної торгівлі у сфері продовольства. Активними прихильниками у ліквідації таких субсидій виступили інші країни-експортери, в першу чергу США, де експортні субсидії майже не застосовувались. Проте основна розбіжність інтересів країн-експортерів та країн-імпортерів мала набагато суперечливіше підґрунтя, ніж здавалося на перший погляд, що пов'язано з внутрішніми протистояннями інтересів окремих сегментів продовольчого комплексу. Успішні експортери ви-

ступали за ліквідацію більшості бар'єрів на шляху вивозу своєї продукції (як тарифних, так і нетарифних). На противагу їм представники тих продовольчих галузей, які користувалися засобами захисту від більш дешевої продукції з інших країн світу, не поділяли погляди перших. Крім того, кожна окремо взята країна має особисті інтереси з огляду на власну аграрну політику, і в групу прихильників чи навпаки противників лібералізації об'єднувалися як високо розвинені, так і країни, що розвиваються.

Основними сучасними експортерами та імпортерами агропродовольчої продукції є переважно розвинені країни ЄС, США, Канада, а також Аргентина, Бразилія, Китай. Причому для розвинених країн характерна вже не просто орієнтація на експорт, а використання переваг імпорту більш дешевої продукції, що також сприяє зростанню експорту. Прагнучи найповніше використати переваги міжнародної торгівлі, розвинені країни здійснюють імпорт за нижчими на світовому ринку цінами, що підтверджується статистичними даними ФАО, а потім експортують свою чи перепродують цю продукцію за вищими цінами, в т.ч. в Україну. Розвинені країни зацікавлені в збереженні своїх робочих місць і просуванні своєї агропродовольчої продукції на український ринок, який на відміну від ринків країн, що розвиваються, має більш платоспроможних споживачів.

В Україні система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК була започаткована в період отримання нею статусу незалежної держави, яка потім доповнювалась і змінювалась залежно від конкретного періоду свого розвитку.

Внаслідок бурхливої лібералізації (1993–1995 рр.), вітчизняний агропродовольчий ринок, не маючи системи захисту та економічної, адміністративної підтримки, виявився не захищеним від іноземної конкуренції. Українські товаровиробники перебували в різних умовах порівняно з західними, які володіли сучасною технікою і технологіями та користувалися державною підтримкою. Тобто доступ на український ринок був вільним, тоді як для українських експортерів застосовувались всілякі торговельні бар'єри, особливо в країнах Західної Європи (окрім сировинних товарів). Розпочався період різкого скорочення обсягів виробництва продукції сільського господарства, харчової промисловості. Тому, починаючи з 1996 р., у зовнішньоекономічній політиці України посилюються протекціоністські тенденції.

Подальша трансформація українського законодавства пов'язана зі вступом України до СОТ та вибором стратегічного курсу нашої країни на інтеграцію у західноєвропейські економічні структури.

Україна погодилась встановити імпортні тарифи на сільгосппродукцію на рівні 10,66% (тобто зменшити в середньому на 50%). Зокрема, на м'ясо – з 21,5 до 13,13%; на молоко та молочну продукцію – з 24,8 до 10,1%; на харчову продукцію – з 18,3 до 9,8%, на алкогольні та безалкогольні напої – з 23,9

до 13,6%. Для цукру застосовуватиметься максимальна ставка ввізного мита серед сільськогосподарських товарів – 50 та 30% для соняшникової олії.

Діючі експортні мита мають бути поступово знижені: на олійні культури до 10% за 6 років, живу худобу до 10 за 8 років та шкури тварин – до 20% за 10 років. Тарифна імпортна квота застосовуватиметься лише до цукру-сирцю з тростини в обсязі 260 тис. т за рік зі збільшенням до 267 тис. т до 2010 р.

Існують побоювання, що сучасний процес лібералізації митно-тарифної політики України може негативно вплинути на сільськогосподарських виробників, у зв'язку з посиленням конкуренції на внутрішньому ринку, оскільки, іноземні товаровиробники володіють конкурентними перевагами, отриманими завдяки торговельним бар'єрам протекціоністського характеру. Середньозважена ставка ввізного мита на продукцію сільського господарства становила 18,8% для країн, що розвиваються, 13,4 – для країн з перехідною економікою та 43,4% – для розвинених держав [3, с. 55].

Сучасні тенденції щодо лібералізації аграрної політики найбільш впливових експортерів аграрної продукції ґрунтуються на оптимальному використанні її переваг. Адже відомо, що економічно розвинені країни здійснювали процес лібералізації своїх економік еволюційним шляхом, що забезпечило їх успішне функціонування, на відміну від ринкових реформ методом "шокової терапії" країн колишньої "соціалістичної співдружності": "... нав'язана ззовні урядом країн, що реформують свої економічні системи, політика "шокового удару" завдала їм економічній великій шкоди, не наблизивши ні на крок до бажаних цілей. Навпаки, за минулі шість (1991–1996) років на величезному економічному просторі, де розміщено більшість цих країн, зруйновано значну частину економічного і науково-технічного потенціалу, втрачено близько половини ВВП та внутрішніх інвестиційних нагромаджень, різко знижено рівень життя основної маси населення. Отже, такими сумними наслідками обернувся помилковий вибір трансформаційної моделі" [4, с. 6].

Україна при виборі своєї зовнішньоторговельної стратегії в аграрній сфері має визначити національні інтереси та знаходити реальні шляхи їх захисту в контексті глобалізаційного розвитку. В умовах глобалізації збереження голоду свідчить про нездатність забезпечити одночасно приріст ресурсів та їх розподіл.

Інтенсифікація лібералізації міжнародної торгівлі наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. не створила рівних умов для всіх країн. Для країн з менш розвиненими ринковими економіками в новій глобальній торговельній системі залишаються значні перешкоди для реалізації переваг вільної торгівлі, що насамперед визначається їх інституціональною недорозвиненістю, відсутністю належного фінансового та кадрового забезпечення [5, с. 91].

Подальший розвиток світової агропродовольчої системи пов'язаний з різноманітними сценаріями розвитку, які невід'ємні від питань продовольчої безпеки. За першим сценарієм: у разі поглиблення процесу міжнародного поділу праці в світовому сільському господарстві – **продовольча допомога** країнам, що розвиваються, матиме вирішальне значення. Сучасна система міжнародного поділу праці в агропродовольчій сфері формується на базі двох груп країн: перша – розвинені країни, населення яких становить лише 20% світової чисельності, займає лідируюче положення у світовій агропродовольчій системі, оскільки вони виробляють і споживають понад 2/3 (у вартісному вираженні) продовольства. В другій групі країн з 80% населення (країни, що розвиваються) виробляється 1/3 продовольства і споживається близько 1/3 загального обсягу споживання [6, с. 47].

Глобалізація торгівлі призводить до посилення нестабільності сільсько-господарських ринків. У разі здорожчення імпорту країни, що розвиваються зменшують його обсяги, а країни-виробники спрямовують свій експорт у країни, які володіють платоспроможним попитом. У такому разі гостро зростає потреба в продовольчій допомозі, проте кількість зернових, яка спрямовується з цією метою, постійно зменшується. Збереження даної тенденції негативно вплине на стан найбідніших країн, значна частина яких розташована в країнах Азії та Африки південніше Сахари.

За іншим сценарієм розвитку передбачається **розширення виробничих потужностей** та доступ найбідніших країн, що розвиваються, до ринку продовольства. Ці країни не повинні розраховувати лише на імпорт та продовольчу допомогу через нестабільність світового агропродовольчого ринку. Для забезпечення продовольчої безпеки необхідно збільшити інвестиції на розвиток сільського господарства. Основними пріоритетними напрямками при цьому слід виділити такі: збільшення обсягів виробництва; підвищення продуктивності з урахуванням екологічних вимог; посилення міжнародної спеціалізації на основі регіональних об'єднань.

Другий сценарій розвитку світової агропродовольчої системи є більш перспективним, адже орієнтація країн, що розвиваються, на продовольчу допомогу суттєво вплинула на загострення світової продовольчої кризи. В 70-х роках ХХ ст. на вимогу світових фінансових організацій замість виробництва продовольства для самозабезпечення вони мали виробляти експортні товари для світового ринку, а за отримані кошти імпортувати продовольство та повертати валютні кредити (отримані від тих же світових фінансових установ).

Нині зовнішня торгівля розвинених країн з країнами, що розвиваються, та країнами з трансформативною економікою характеризується обмеженим асортиментом товарів. З країнами, що розвиваються, предметами торгівлі є головним чином сировина та природні продукти. З країнами з перехідною економікою – також сировина і нескладні промислові товари. Стосовно ж

країн, що розвиваються, то їх економіка значно більше залежить від світового ринку, ніж економіка розвинених країн. Причому гіпертрофований розвиток зовнішнього сектора цих країн поєднується з технологічною відсталістю та низьким рівнем оплати праці найманих працівників [7, с. 48].

Серед інших причин світової продовольчої кризи називають три основні. По-перше, стрімке зростання економік ряду азіатських країн, таких як Китай, Індія, призвело до підвищення добробуту населення і відповідно до зростання споживання продуктів харчування, включаючи і м'ясу їжу.

По-друге, інтенсифікація виробництва палива рослинного походження спричинила переорієнтацію з вирощування продовольчих культур на технічні. Так, за розрахунками фахівців із Світового банку, у підвищенні цін на продовольство відіграють: зростання цін на енергію та добрива – 15%, падіння курсу долара – 20, розширення виробництва біопалива – 75%.

По-третє, в результаті світової фінансової кризи відбувся відтік капіталу з фінансового ринку на товарні ринки (нафтопродуктів, зерна), спричинивши різке зростання цін на них.

За даними ООН, світові запаси зернових впали до найнижчого рівня за останні 25 років, а світові ціни на основні продукти харчування населення **малорозвинених** країн і країн, що розвиваються – пшеницю, маїс, рис – підвищились у 3–5 разів. Зростання рівня цін на продукти харчування відбулось і у традиційних країнах-експортерах агропродовольства. Так, у США ціни на яйця збільшилися на 33%, на молоко – на 31, на курятину – на 8,4, на бобові – на 11,5%. Ціни на ячмінь в Канаді, яка є значним експортером цього зерна, у 2007 р. збільшилися на 41% внаслідок зростаючого експортного попиту і зміцнення цін на кукурудзу в сусідніх США [8].

В умовах світової фінансової кризи, сильної засухи в регіоні Південної Америки (в якому традиційно вироблялась велика кількість продовольства і який вважався стабілізатором продовольчої безпеки у світі) та при зменшенні країнами ЄС, США посівних площ під продовольчі культури відбувається подальше загострення світової продовольчої кризи. В разі подальшого погіршення продовольчої ситуації найбільше постраждають бідніші країни світу. Під час продовольчої кризи у 2008 р. у понад 30 країнах і районах від Карибського моря до регіону південніше Сахари відбулись конфлікти та зіткнення, спровоковані нестачею продовольства. Сьогодні, за даними ООН, по всьому світі голодує або на рівні, близькому до голодування, перебуває близько 1 млрд чоловік.

Висновки. Агропродовольчий світовий ринок характеризувався значним державним втручанням у його регулювання за всю історію його існування, хоча останнім часом намітились тенденції щодо його лібералізації у рамках СОТ. Країни ЄС, на відміну від США, не досить активно виступали за лібералізацію у сфері сільського господарства, а протекціоністський напрямок у їх торго-

вельній політиці був пов'язаний з виробленою системою захисту внутрішнього аграрного ринку. Крім того, існували суперечності між успішними експортерами, які виступали за ліквідацію більшості бар'єрів на шляху вивозу своєї продукції, та представниками тих продовольчих галузей, які користувалися засобами захисту від більш дешевої продукції з інших країн світу та не поділяли погляди перших. У зв'язку зі вступом України до СОТ відбулася подальша лібералізація її торговельного режиму в агропродовольчій сфері.

Глобалізація аграрних ринків та поява транснаціональних корпорацій зруйнували досконалу конкуренцію, яка нещодавно існувала. Характерною особливістю сучасного світового продовольчого ринку є розвиток транснаціональних продовольчих компаній (ТНПК), які мають національну приналежність, але значну діяльність здійснюють за кордоном.

У другій половині ХХ ст. під впливом НТП на світовому агропродовольчому ринку з'явилась кардинально нова агропродовольча продукція – генетично модифікована. Ринок ГМ продукції бурхливо зростає, і кожна держава має визначитись та виробити власну позицію щодо створення, виробництва та використання генетично модифікованої сировини та продукції, що є досить актуальним для України.

Одночасно з розвитком ринку ГМ продукції суттєво збільшується попит на екологічно чисту продукцію, у т.ч. на органічну продукцію. З огляду на сприятливі кліматичні умови України та неможливість використання сучасних технологій (у зв'язку з нестачею коштів у товаровиробників на закупівлю мінеральних добрив та дорогих хімічно синтезованих засобів захисту тварин та рослин, палива для їх внесення) вона має досить значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції як з метою внутрішнього споживання, так і для її експорту.

У зв'язку з кліматичними змінами, нестабільності цін та інших факторів світова продовольча криза може поглибитись найближчим часом, що призведе до негативних наслідків не лише в країнах з браком продовольства, але й ускладнить зусилля світової спільноти щодо подолання фінансової кризи. Потрібно усвідомити, що для подолання сучасної світової продовольчої кризи недостатньо використовувати лише технічні заходи, такі як продовольча допомога, стабілізаційні фонди тощо. Сучасна глобалізаційна модель розвитку світової агропродовольчої системи, заснована на міжнародному поділі праці, не здатна стабільно функціонувати, уникаючи дисбалансів, що пов'язано з суттєвим впливом природно-кліматичного фактору на виробництво та обіг продовольства, специфікою виробничих циклів, нестійкістю та непередбачуваністю продовольчої кон'юнктури. Переваги отримують лише деякі країни світу, деформаційні процеси проявляються у продовольчих кризах та проблемах голоду, які з часом збільшуються у масштабах.

Необхідно кардинально переглянути і створити нову модель розвитку світової агропродовольчої системи, засновану на взаємній координації з використанням глобалізаційних переваг. Розвинені країни світу мають змінити свою продовольчу політику останніх років та програми з інтенсифікації біопалива. У країнах, що розвиваються, аграрний розвиток має поєднуватися зі стратегією продовольчої безпеки, основними завданнями якої є: 1) забезпечення необхідної кількості продовольства за рахунок власного виробництва; продовольчу допомогу використовувати лише в надзвичайних ситуаціях; 2) підтримання стабільності продовольчого забезпечення за рахунок скорочення коливань виробництва та врожайності; адекватного управління національними запасами виробництва; розвитку транспортної інфраструктури та системи збуту; 3) забезпечення доступу всіх мешканців до наявного продовольства шляхом політики перерозподілу доходів, збільшення зайнятості та споживання.

При такому напрямі у розвитку аграрної політики країн світу сумарний кінцевий ефект здатний набагато перевищити попередній, оскільки відбуватиметься зростання добробуту не лише в окремих країнах світу, а буде можливість у поступальному, прогресивному розвитку всієї світової спільноти. Цей розвиток проявиться у максимальній доступності всього населення до продовольчих ресурсів, у більш якісному, повноцінному харчуванні, у виробництві і споживанні екологічно чистих продуктів. Україна здатна і має ефективно використати свій агропродовольчий потенціал у виробництві різноманітної продукції. Крім того, правильно вибрана зовнішньоекономічна стратегія дозволить уникнути гострої та непотрібної конкуренції на світовому ринку.

Література

1. Глазунова И., Ибрагимова И., Киселева Е. Конъюнктура мирового продовольственного рынка // АПК: экономика, управление. – 1999. – № 1. – С. 33–39.
2. Украина может помочь найти выход из мирового продовольственного кризиса [Электронный ресурс]. – Доступный з : < <http://agroperspectiva.com/ru/news/27098>>.
3. Водянов А. Тарифное регулирование импорта в преддверии присоединения России к ВТО // РЭЖ. – 2002. – № 9. – С. 55–62.
4. Лукинов И.И. Экономические трансформации (наприкінці ХХ ст.). – К. : Інститут економіки НАНУ, 1997. – 455 с.
5. Україна в процесах міжнародної інтеграції / за ред. д-ра екон. наук В.Р.Сіденка. – Х. : Форт, 2003. – 280 с.
6. Рьелько Д., Демьяненко В. Проблемы и противоречия развития мировой агропродовольственной системы // МЭиМО. – 2000. – № 8. – С. 47–53.
7. Мельник Т.М. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції: Монографія. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 396 с.
8. Мировой продовольственный кризис: мнения экспертов [Электронный ресурс]. – Доступный з : < <http://www.apk-inform.com/showart.php?id=55280>>.

*Надійшла в редакцію
25.12.2009 р.*